

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.3::331.101.262

Коломієць В. М.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

ЗМІНА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Визначено риси нової економіки, що зумовлюють зміну економічної моделі людського капіталу. Наведено перелік інститутів, що безпосередньо впливають на зазначені зміни. Надані нові фактори, під дією яких суттєво модифікується модель людського капіталу. Запропоновано в оновленій інституціональній моделі людського капіталу враховувати виявлені зміни нової економіки.

Ключові слова: людський капітал, інститут, інституціональна модель, інституціональна система, національна економіка, нова економіка.

Постановка проблеми. Нові мінливі економічні умови розвитку національної економіки України викликають зміну економічних моделей. Найбільш схильний до трансформацій капітал – людський. Людський капітал є найдинамічнішою категорією національної економіки, він здатний не тільки до розвитку, але й до самопрогресування, що й актуалізує необхідність постійного вивчення всіх пов'язаних із ним процесів. Економічні можливості можуть відігравати конструктивну роль у людському капіталі для підтримки явищ зростання [1, с. 8]. Саме це обґрунтовує доцільність перегляду інституціональної моделі та визначення нової сутності і ролі людського капіталу.

Кожна країна визначає пріоритетність видатків, вкладень та розраховує ефект від них. Серед наявних сценаріїв розвитку України низка дослідників визначають як ефективний напрям вкладення в людський капітал [2, с. 48; 3, с. 28; 4, с. 87]. Інноваційний вектор України спрямований на досягнення стабільних високих економічних показників шляхом використання людського капіталу і задля людського капіталу, для окремої конкретної людини (2, с. 50). Людський капітал, соціальний потенціал є важливими та взаємопов'язаними щодо забезпечення й підвищення економічного зростання кожної країни [5, с. 32].

В Україні нині відбувається зміна, трансформація одних інститутів в інші. Неefективні неформальні інститути витісняються легітимними нормами, що трансформують поведінку економічних суб'єктів. Це сприяє розширенню інституційного поля, досягненню однорідності інститутів, синхронності їх функціонування, інституціоналізації механізмів взаємодії бізнесу і держави [4, с. 77] та викликає зміни моделі людського капіталу національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибинно вивчали теорію людського капіталу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Антонюк, О. Бородіна Ф. Волков, О. Грішнова, С. Дятлова, К. Ланкестер, Е. Лібанова, В. Мандибура, Р. Патнем, Г. Прошак, О. Стефанишин, Дж. Ходжсон, А. Чухно та інші. Авторами найвагоміших досліджень поняття людського капіталу вважаються Г. Беккер [6], Д. Мінцер [7] і Т. Шульц [8].

Більш поглиблене визначення людського капіталу та соціального потенціалу запропонували

сучасні дослідники Н. Бонтіс, Н. Драгонетті, К. Джакобсен [9], Е. Пелінеску [10], Л. Головкова [11], С. Сардак [12].

Про передумови зміни моделей під час трансформації економік наголошували Р. Босмен [13], Л. Рихтер [14], А. Сандарараян [15] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміна економічних моделей включає зміну базових інститутів ядра, розвиток та оновлення елементів, що формують оболонку інституціональної моделі нової економіки.

Нова економіка характеризується такими рисами, як:

- перетворення знань, інтелекту в базовий ресурс економічного розвитку;
- перетворення інформації в провідний інструмент економічного зростання;
- переважання сфери послуг економічної моделі розвитку;
- глобалізація інформаційної мережі, електронного ринку товарів і послуг, хмарні технології, віртуалізація економіки;
- розвиток глобальних мережевих комунікацій та їх конкуренції;
- зміна змісту людського капіталу через креативність і творчу активність та зміна його ролі в суспільному розвитку.

Вищенаведені умови зумовлюють визначення та формування нової інституціональної моделі людського капіталу національної економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення та формування нової інституціональної моделі людського капіталу національної економіки на підставі виокремлення нових умов економіки.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні людського капіталу фахівці сходяться на думці щодо найважливіших складників людського капіталу:

- знання, здоров'я, навички, досвід [6];
- вроджені та набуті здібності і якості [8];
- знання, продуктивні здібності, здоров'я, мотивація, мобільність [16].

Т. Шульц визначив людський капітал як вселюдські здібності (вроджені та набуті), властивості, які є цінними і можуть бути розвинені за допомогою відповідних вкладень [8, с. 15].

Г. Беккер вважав, що людський капітал – це наявний у кожного запас знань, навичок, моти-

вацій. Інвестиціями в нього можуть бути освіта, накопичення виробничого досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації [6, с. 104].

Людський капітал являє собою кількісну оцінку економічної цінності набору навичок працівника. Концепція людського капіталу визнає, що не всі працівники рівні і що якості співробітників можуть бути покращені шляхом інвестування в них, в їхню освіту, досвід і можливості. Якості співробітників мають економічну цінність для роботодавців і для економіки загалом.

З погляду власника бізнесу, людський капітал – це актив, а для окремого інвестора він являє собою поточну вартість усіх майбутніх доходів. Фінансові та трудомісткі інвестиції, такі як отримання вищої освіти, навчання на робочому місці і поліпшення соціальних навичок, можуть збільшити особистий людський капітал.

Людський капітал можливо розглядати як клас активів, який повинен бути частиною кожного портфеля. Неліквідний і некупівельний людський капітал повинен бути ключовим фактором для задоволення потреб інвестора в портфелі і повинен бути підкріплений фінансовим капіталом, а не навпаки [17, с. 64].

В інституціональній моделі людського капіталу базовими вважаються інститути освіти, навички, знання, здоров'я, здібності, досвід.

Складниками детермінантів людського капіталу виступають освіта і навчання, навички і знання, здоров'я та досвід, мотивація, вроджені та набуті здібності, якості, отримані через формальне навчання або освіту, практичний досвід, мобільність.

У розвинених країнах визначальними інститутами, що формують людський капітал, вважається сукупність соціальних інститутів, ступінь впливу громадянського суспільства, національні інтереси, в які інтегруються базові економічні інститути.

Низький рівень розвитку людського капіталу в деяких країнах із низьким рівнем розвитку пов'язаний насамперед із такими причинами, як:

- низький рівень фінансування освіти та охорони здоров'я;
- низький рівень кваліфікації;
- низький індекс освіти і рівня життя;
- безробіття.

Під час зміни інституціональної моделі людського капіталу важливе врахування наявності певного інституціонального середовища. До його основних елементів належать:

- культура, традиції, релігія;
- система і рівень освіти;
- професійні навички;
- мотивація;
- ідеологія, менталітет;
- сім'я, виховання;
- право і система покарання.

Складові компоненти інституційного середовища утворюють оболонку ядра інституціональної моделі людського капіталу.

Інституційне середовище в інституційній теорії розглядається як сукупність основних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають межі людської поведінки [4, с. 74].

За визначенням, ця категорія пов'язана з людиною й обмежує її поведінку. Тісний контакт складників інституційного середовища не тільки визначає розвиток і ефективне функціонування людського капіталу, але й саме його існування

зумовлено наявністю інституційного середовища. Інституційне середовище за своєю природою є природним соціальним утворенням за прикладом сім'ї, на відміну від штучного (наприклад, підприємства).

Вплив інституційного середовища проявляється в якості сформованого під впливом певної інституційної системи людського капіталу та його фактичної можливості виробляти валовий продукт і ефективно (або неефективно) використовувати для управління людським капіталом.

Вплив людського капіталу на середовище неоднозначний. Це зумовлено особливостями людського капіталу. Людський капітал невід'ємний від людини, і завдяки цьому він стає неповторним на особистісному рівні. На макро- і мегарівні людський капітал також стає унікальним як капітал сукупності носіїв капіталу з неповторними властивостями.

Зміна сформованої інституціональної моделі людського капіталу обмежена наявними нормами, правилами, законодавчими актами та відбувається у межах певних інституцій.

Кожна інституційна система – це поєднання старих і створення нових інститутів у процесі розвитку людського капіталу. Відбувається трансформація одних інститутів в інші. Неефективні неформальні інститути витісняються легітимними нормами, що трансформують поведінку економічних суб'єктів. Це сприяє розширенню інституційного поля, досягненню однорідності інститутів, синхронності їхнього функціонування, інституціоналізації механізмів взаємодії бізнесу і держави [4, с. 84].

Зміна інституціональної моделі людського капіталу пов'язана також із невизначеністю кордонів інституціоналізації, що має на увазі неясні часові та просторові межі, слабкість законодавчої бази як основи формалізації наявних і майбутніх інститутів. До істотних інституціональних умов зміни інституціональної моделі людського капіталу належить також відсутність досвіду існування певних інститутів в економіці окремих країн, який би дав підстави для аналізу і доцільності їх застосування.

Людський капітал є втіленням в індивідуумі здатності приносити дохід, сумою здібностей, знань, кваліфікації і навичок окремого працівника. Як і фізичний капітал, людський капітал здатний накопичуватися. Його потрібно амортизувати з урахуванням того, що на певному життєвому етапі він припинить своє існування повністю або частково втратить власні якості (внаслідок смерті або дискваліфікації).

Фундаментальним інститутом розвитку людського капіталу є система освіти, якій також притаманні постійні зміни. Вона є важливим елементом інституційної системи, яка виробляє людський капітал у співвідношенні з певною продуктивністю, часткою часу освіти від загального обсягу часу кожного індивідуума і середнім рівнем людського капіталу, який є натепер.

Зміна інституціональної моделі людського капіталу безпосередньо пов'язана з такими інститутами, як рівень освіти, мотивація, кваліфікація і професійна діяльність, традиції і релігія, звичаї і виховання, сім'я й ідеологія, менталітет і культура, правова система і система покарання. Опосередкований вплив на людський капітал чинять такі базові економічні інститути, як приватна власність, конкуренція, трансакційні витрати, контрактні відносини, ринок.

У новій економіці модель людського капіталу істотно модифікується під впливом низки нових факторів. Активно впроваджуються інноваційні технології у виробничій сфері та сфері послуг. Масового характеру набуває міграція кваліфікованого людського капіталу, низький рівень фінансування освіти, зниження індексів освіти і рівня життя.

Для гармонійного розвитку й ефективного функціонування інституціональної моделі людського капіталу всі елементи і складники інституційної системи повинні активно взаємодіяти. Саме ступінь їхньої взаємодії пояснює революційний розвиток економік одних країн і затяжний, повільний шлях інших. Інерційність інституційних характеристик гальмує як зрушення в економіці, так і розвиток інституціоналізації людського капіталу.

Формування інституційної моделі людського капіталу відбувається через поступове накопичення нових властивостей в оболонці, які формують критичну масу в базових інститутах, у результаті змінюється зміст базових інститутів ядра інституційної моделі. Перехід до нової інституційної моделі може бути еволюційним чи революційним переворотом у характері економічних відносин, зумовленим новими правилами і нормами взаємодії суб'єктів, які народжуються в нових інституційних межах.

Людський капітал обмежений у своїх діях інституціональною структурою суспільства. Проблема полягає в тому, як долати ці інституційні обмеження.

Негативною характеристикою людського капіталу можна вважати неможливість наступності цього виду капіталу. Дослідники відзначають здатність людського капіталу до розвитку і накопичення. Однак за стадією накопичення неминує настає стадія руйнування.

Основний фактор, на підставі якого ґрунтується людський капітал, – це людина з її здібностями, навичками, вміннями. Непередбачуваність поведінки і дій людини пов'язана насамперед з її психологією та викликає значні труднощі в процесі інституціоналізації людського капіталу. Тому формування нових і вдосконалення наявних інститутів, що стосуються людського капіталу, завжди викликає питання ефективності їхнього застосування. Під впливом інституціоналізації змінюється об'єкт впливу – людський капітал. Наслідком інституціоналізації стають зміни самих інститутів і інституційного середовища. Людський капітал в економічній системі виступає ініціативним суб'єктом, який безпосередньо може впливати на всі економічні, політичні, інституційні процеси.

Формування інтегрального мислення у дослідженні процесів становлення нової економіки

визначає необхідність перегляду наявних теорій і практики розвитку людського капіталу. Створення інституційної моделі розвитку людського капіталу епохи становлення постіндустріального інформаційного суспільства, економіки знань, цифрової економіки, поведінкової та нейроекономіки відбивається в розумінні суті нової економіки.

Вкладення в людський капітал у новій економіці є основним інтегральним інструментом її розвитку, показником вимірювання соціально-економічного прогресу держави та потенціалу як благополучних країн, так і країн, що розвиваються [3, с. 30].

Водночас зміни в характері розвитку економіки, переміщення більшості зайнятих зі сфери виробництва у сферу послуг, роботизація істотно змінюють як теоретичні, так і практичні погляди на зміну інституціональної моделі людського капіталу. Це вимагає виходу за межі методологічного індивідуалізму неокласичного та інших подібних підходів у дослідженнях шляхів трансформації моделі людського капіталу.

У межах методологічних традицій неокласики пояснюють і оцінюють економічні і позаекономічні явища і процеси, зокрема, питання створення і використання людського капіталу на основі принципу максимізації поведінки індивідумів.

Формулювання гіпотези й обґрунтування перспектив розвитку інституційної моделі розвитку людського капіталу як інтелектуального складника нової економіки ґрунтується на аналізі історичного розвитку змісту людського капіталу.

Висновки і пропозиції. Нові економічні умови розвитку національної економіки України викликають зміну економічної моделі людського капіталу. Визначено такі риси нової економіки, що їх зумовлюють: перетворення знань, інтелекту в базовий ресурс економічного розвитку; перетворення інформації в провідний інструмент економічного зростання, переважання сфери послуг економічної моделі розвитку, глобалізація інформаційної мережі, електронного ринку товарів і послуг, хмарні технології, віртуалізація економіки, розвиток глобальних мережевих комунікацій та їх конкуренції, зміна змісту людського капіталу через креативність і творчу активність і зміна його ролі в суспільному розвитку. Наведено перелік інститутів, що безпосередньо впливають на зміну інституціональної моделі людського капіталу, та тих, що мають опосередкований вплив. Надані нові фактори, під дією яких суттєво модифікується модель людського капіталу. Запропоновано в оновленій інституціональній моделі людського капіталу національної економіки України враховувати виявлені зміни нової економіки.

Список використаних джерел:

1. Ali M., Egbetokun A., Memon M. Human capital, social capabilities and economic growth. *Economies*. 2018. № 6 (2). P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies6010002>
2. Радева М. Интеграция Украины в международное финансовое пространство: тенденции и перспективы. *Nierwyności Społeczne a Wzrost Gospodarszy*. 2016. №. 48. С. 46–55.
3. Рекун, І.І. Управління персоналом у системі економічної безпеки підприємства залізничного транспорту *Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал*. 2015. № 11. С. 28–32.
4. Ткач Анатолій. Інституціональні трансформації економічних систем. *Трансформаційні процеси в економіці: інституціональний контекст: монографія* / за ред. Радевої М.М. / Марина Радева, Анатолій Ткач, Вікторія Коломієць, Іван Рекун, Тамара Ткач, Ольга Золкіна. Мелітополь : Колор Принт, 2018. С. 61–122. DOI : <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018>.
5. Mahmood H., Alkahtani N. Human resource, financial market development and economic growth in Saudi Arabia: a role of human capital. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 169(1-2). P. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-06>
6. Becker G.S. Human Capital. N. Y.: Columbia University Press, 1964. 324 p.
7. Mincer J. (1981). Human Capital and Economic Growth. NBER Working Paper, 1981. 804 p. URL: <http://www.nber.org/papers/w0803.pdf> (дата звернення: 20.11.2018).

8. Schulz T.W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. March 51. P. 1–17.
9. Bontis N., Dragonetti N., Jacobsen K., Roos G. The Knowledge Toolbox: A Review of Tools Available to Measure and Manage Intangible Resources. *European Management Journal*. 1999. № 17(4). P. 391–402.
10. Pelinescu E. The Impact of Human Capital on Economic Growth. *Procedia Economics and Finance*. 2015. № 22. P. 184–190. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00258-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00258-0)
11. Viktoriia Kolomiets, Liudmila Golovkova. The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, 2017. Vol. 3(2017). № 5. P. 289–293. DOI : <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>
12. Сардак С.Е. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2012. 460 с.
13. Bosman R., Rogers R. What’s Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption. *Harper Business*. 2010. URL: <https://www.amazon.com/Whats-Mine-Yours-Collaborative> (дата звернення 15.11.2018).
14. Richter C., Kraus S., Brem A., Durst S., Giselbrecht C. Digital entrepreneurship: Innovative business models for the sharing economy. *Creativity and Innovation Management*. 2017. № 8. P. 65–85.
15. Sundararajan A. The Sharing Economy: the End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism. 2016. 256 p.
16. Lahelma E., Lallukka T., Laaksonen M., Saastamoinen P., Rahkonen O. Workplace bullying and common mental disorders: a follow-up study. *Journal of Epidemiology Community Health*. 2012. № 66(6). P. 80–87.
17. Brian Beers Bio. How Human Capital Can Affect You Financial. 2018. URL: <https://www.thebalancesmb.com/the-sharing-economy-and-how-it-changes-industries-4172234> (дата звернення 15.11.2018).

Коломиец В. Н.

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна

ИЗМЕНЕНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Резюме

Определены черты новой экономики, обуславливающие изменение экономической модели человеческого капитала. Приведен перечень институтов, которые непосредственно влияют на указанные изменения. Предоставлены новые факторы, под действием которых существенно модифицируется модель человеческого капитала. Предложено в обновленной институциональной модели человеческого капитала учитывать выявленные изменения новой экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал, институт, институциональная модель, институциональная система, национальная экономика, новая экономика.

Kolomiets V. N.

Dnipropetrovsk National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazaryan

CHANGE OF INSTITUTIONAL MODEL OF HUMAN CAPITAL OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Summary

The features of the new economy that determine the change in the economic model of human capital are identified. The list of institutions that directly affect these changes. New factors are introduced, under which the human capital model is substantially modified. It is proposed to take into account the identified changes in the new economy in the updated institutional model of human capital.

Key words: human capital, institution, institutional model, institutional system, national economy, new economy.